

др Александар – Саша Грандић, виши библиотекар
ЈУ Народна и универзитетска библиотека РС, Бања Лука

УДК: 027.54:[005.6:023-051
DOI: 10.7251/BSCSR1706209G

ЕКОНОМСКА ИСПЛАТИВОСТ СВЕСТРАНО ОБРАЗОВАНОГ БИБЛИОТЕКАРА

Свестрано образовани библиотекарски прека потреба или
технолошки вишак

Сажетак: У раду се разматра позиција и улога библиотека и библиотечког пословања са аспеката научно-технолошког развоја и начина успостављања модела квалитетнијих и ефикаснијих одговора на изазове савремене економије пословања. Истовремено, овим радом се акцентују и они проблеми који су везани за унапређење система образовања, при чему су библиотеке и библиотекарски незаобилазни фактор, с тим да се у досадашњој пракси мало пажње посвећивало проблематици стварања и деловања свестрано или универзално образованих библиотекара. Са позиција унапређења и развоја библиотечке делатности веома важно је и питање да ли су свестрано образовани библиотекарски технолошки вишак или прека потреба у савременом библиотекарству, а овој проблематици посвећена је пуна пажња у овом раду. Такође, у раду је елабориран и део проблематике везан за усклађивање образовног система, односно исказана је парадигматска потреба за усклађивањем тржишта рада и тржишта знања. Анализом односа понуде и потражње у доменима исказивања библиотечког пословања овим радом обухваћена је и проблематика потреба креирања нових, савремених облика понуде на тржишту знања.

Кључне речи: економика пословања, библиотека, библиотекарски, образовни систем, свестрано образовани библиотекар, технолошки вишак, тржиште знања.

Увод (економика пословања и дефиниција предузећа на основу економских принципа)

Предузеће је пословна организација чији је основни циљ остварење профита и представља основну институцију

тржишне привреде. Предузеће је правно лице које обавља делатнострада стицања добити а при томе се под делатношћу подразумевају производња и промет робе и вршење услуга. Предузеће може у свом саставу да поседује више организационих делова са одређеним степеном самосталности. Њихова појава проистекла је из потреба да се економске активности обављају крајње рационално. То су сложене организације које послују у условима неизвесности и ограничених информација. У микроекономији се полази од две категорије економских јединица: предузећа и домаћинства, и функционисања два типа тржишта:

- а) тржишта производа и услуга и
- б) тржишта привредних ресурса.

Језгро привреде представља интеракција домаћинства и предузећа. Из те интеракције произилази да новчана примања домаћинства представљају трошкове предузећа, а са друге стране издаци домаћинства су новчана примања предузећа. На овај начин успоставља се потпуни кружни ток економске активности.

Предузећа одређена у смислу организације делатности деле се на *профитна* и *непрофитна*, а што је додатно формулисано њиховим примарним циљевима. Са аспекта економике пословања она се разврставају према величини и власништву. Према овом начелу предузећа се посматрају као пословни системи у којима долази до трансформације ресурса у производе и услуге, а потом се они пласирају на тржишту, тако да сви инпути и аутпути могу да се економски валоризују.

Економика предузећа се бави прибављањем, поседовањем и коришћењем ресурса у предузећу и конкуренцијом са којом се оно суочава на тржишту. У развијеним тржишним привредама предузећа се деле на јавна и приватна. Ова класификација заснована је на власништву, јер јавна предузећа су у власништву државе, а приватна припадају

појединцима или групацијама које нису под непосредном државном контролом у доменима укупне организације пословања.

Са аспекта укупнеорганизације пословања и спровођења свих елемената економских акивности предузећа треба да посматрамо и као засебан систем, односно као целину, али и као део или делове једне веће целине уколико се ради о зависним предузећима. Истовремено, по обиму својих активности предузећа могу да се поделе на следећи начин:

- а) велика (концерни, транснационалне компаније - ТНК, компаније и сл.)
- б) средња предузећа (преко 50 запослених) и
- в) мала предузећа (до 50 запослених).

Због тога је неопходно да се нагласи значај односа предузећа и његовог специфичног окружења. С обзиром да је предузеће историјска категорија и да његово постојање зависи од тренутних промена и ситуација на тржишту, треба истаћи његов животни век, као и животни циклус привредне делатности којој оно припада. Поред тога, на предузеће утичу животни циклуси појединих производа/услуга као и животни циклус технологије.

Основни типови предузећа

Основни типови предузећа су:

- а) **Самостално** или иноконсно,
- б) **Партнерско**,
- в) **Акционарско** и
- г) **Привредно друштво**.

Самостално или инокосно предузеће је такав тип пословне организације у којој је једно лице власник посла, што значи да једна особа обезбеђује финансирање, има

потпуну контролу над целокупним профитом и неограничену одговорност. Проблеми оваквог бизниса су прибављање додатног капитала за експанзију, иако власник запошљава друге његова фирма остаје мала и обично учествују са малим процентом у укупном пословном промету.

Партнерство чини такав тип организације где се две или више особа споразумевају о заједничком обављању бизниса, о количини њихових доприноса и расподели профита. Лоша одлука једног партнера сматра се одговорношћу свих. Додатни капитал обезбеђује се од стране сваког партнера.

Акционарска предузећа представљају доминантне пословне организације у савременим тржишним привредама. Средства за оснивање и пословање прикупљају се издавањем акција одређене номиналне вредности. Предности овакве форме предузећа су: ефективност, ограничена имовинска одговорност акционара, предузеће има живот независно од власника или запослених, има специјализован и ефективнији менаџмент и уштеде на бази производње великог обима. Постоје два типа акционарских предузећа, а то су затворено и отворено. *Затворено* не износи своје акције на продају, власници потпуном контролом директно управљају предузећем. *Отворено* акционарско друштво има све предности статуса приватне компаније, али и право да изложи своје акције на јавну продају, које се котирају на берзи. Раздвојени су власништво и контрола. Акционарско друштво може да изда обичне и преференцијалне акције. Уколико сте власник обичних акција имате могућност учествовања на скупштини, међутим исплату дивиденде добијате након што се исплати новац власницима преференцијалних акција. Власници корпорације именују на годишњој скупштини акционара управни одбор.

Привредно друштво је такав вид организације предузећа које може да има једног или више власника. У случају да је једна особа власник, онда реч о *једночланом друштву*, а уколико је више лица у власничкој позицији, онда се

привредно друштво оснива као *друштво лица* или *друштво капитала*.

Друштво лица се оснива као ортачко или командитно друштво, чија је специфичност данајмање једно лице одговара неограничено за све обавезе друштва (комплементар), а ризик најмање једног лица је ограничен на износ уговореног улога. *Друштво капитала* се оснива као друштво са ограниченом одговорношћу или акционарско друштво. Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО) оснивају правна или физичка лица која не одговарају за обавезе друштва, а носе ризик за пословање друштва до висине свог улога који чине основни капитал. Не постоје акције већ улози, добит *се* дели сразмерно уделима ако уговором није другачије утврђено. Највећа предност корпорације је што омогућава прикупљање великих финансијских средстава од разних посредника. Свака корпорација има свој корпоративни идентитет који се односи на дистинктивне карактеристике корпорације, укључујући и корпоративну културу, онако како је виде сви унутар предузећа И како се она екстерно презентује. Он се изражава кроз име, симболе, лого, и утиче на корпоративни имиџ.

Библиотека као предузеће

На основу чињенице да предузећа можемо да поделимо на профитна и непрофитна, односно на она која непосредно стварају матријалну корист (добит - профит) и она која за примарни циљ имају пружање услуга друштву на тзв. "ненаплатној основи", тј. без остварења профита, можемо библиотеке да дефинишемо као непрофитна мала и средња предузећа утемељена на пружању велике друштвене користи.

Посматране са становишта опште друштвене користи библиотеке библиотеке се испољавају као непрофитне организације од *посебног друштвеног интереса*, али и значаја, јер пружају низ услуга и остварују велике доприно-

се у изградњи тзв. "нематеријалне друштвене основе" као што су: већи степен опште културе, увећање свих нивоа и видова образовања, ширење свих облика писмености, омогућавање бржег, лакшег и једноставнијег мултилатералног, мултикултурног и мултинационалног дијалога, али, на жалост у актуелном законодавству, и тренутном статусу у домену организације друштва као такве нису препознате и није им дат друштвени значај који заслужују.

Економски принципи библиотечког пословања

Примарне економске принципе пословања можемо да представимо помоћу следеће схеме:

Схема 1: Економски принципи пословања

На основу дате схеме јасно запажамо да су три кључна фактора економских принципа пословања. *Продуктивност рада* је изражена као настојање да се у пословању оствари што више производа и услуга уз што мање улагање рада, тј. да дође до што мањег утрошка радне снаге. *Рентабилност пословања* као економски принцип представља тежњу да се оствари што већи доходак или добитак у пословању, уз што мање ангажовање средстава у стварању добитка, тј. мери се у новчаним јединицама, а исказује се у вредностима колико је добити остварено у односу на примарно ангажована средства.

Обзиром да су библиотеке буџетски корисници то би могли да илуструјемо на следећи начин:

Слика 1: однос библиотеке и Владе

Тако се на питање/упит владе или локалне управе и самоуправе (зависно на ком и чијем буџету) о утрошку опредељених средстава, библиотека, као и већина институција у култури, може да одговори:

Извор: Дик Браун: Хогар Страшни

Економичност пословања као економски принцип представља тежњу да се произведе што већа вредност уз минимално улагање свих елемената производње, истовремено, показује и колико је остварено прихода по јединици трошкова, а што се може приказати следећом формулом:

$$\text{Економичност (E)} = \frac{\text{Остварени учинци (Q)}}{\text{Утрошени елементи производње (T)}}$$

Према наведеној формули можемо библиотеке да одредимо као веома економична предузећа, јер уз минимална улагања остварају веома велику добит, само што профит библиотека не можемо до краја да изразимо у конкретним новчаним јединицама, али ако узмемо у обзир да је за

образовање лекара у просеку потребно 30 година, јер само у случају потпуно редовног школовања потребно је минималних 22 година (9 година ОШ, 4 године СШ и 7 година факултета + 2 године специјализације), онда видимо колико је допринос библиотека, јер без стручне литературе нема ни стручњака. Мултипликацијом наведеног примера долазимо до чињенице да уз посредовање довољно стручног лица запосленог у библиотеци ток редовног образовања може да буде знатно олакшан, али и убрзан (боља, бржа, једноставнија припрема за испите на свим нивоима образовања).

Улога свестрано образованог библиотекара у развоју друштва

Узмемо ли у обзир чињеницу да је за достизање научног степена доктора наука из области друштвених наука потребно да се уложи минимално 21 годину редовног школовања (без иједне изгубљене године било у средњој школи или факултету) можемо да констатујемо да је пут ка стицању највиших научних звања веома тежак и да представља изазов за друштво у целини. Придодамо ли овоме листу примарних трошкова појединца и друштва у току школовања долазимо до податка да је за стварање доктора наука потребно уложити знатнаматеријална средства. Изузмемо ли чињеницу да су само радници државних Универзитета изузети од плаћања трошкова школарине и одбране, али не и израде магистарских и докторских радова, долазимо до податка да је само на основу базичних трошкова школарине и одбране магистарског и докторског рада данас потребно издвојити 22 000 БАМ или око 11 000€ (6000 БАМ школарине за магистарске студије + 2000 БАМ за одбрану, 12 000 БАМ школарине за докторске студије + 2000 БАМ за одбрану дисертације) онда видимо са колико примарних издатака се сусреће поједини кандидат. Придодамо ли овоме и трошак радних сати који су потребни за израду одређеног научног рада долазимо до чињенице да је

за потребе научног, али нужно не и стручног усавршавања, потребно уложити знатно виша средства.

Нажалост примери из праксе јасно показују и доказују да су у склопу библиотешког пословања у РС људи са највишим научним звањима и то из различитих области потпуно маргинализовани, да су у позицији технолошког вишка и са аспекта продуктивности и ефеката корисности потпуно искључени из процеса унапређења укупног библиотечког пословања.

На основу економских параметара изражавања продуктивности, а који се темеље на следећим параметрима:

- а) физичким јединицама мере;
- б) тржишном ценом производа;
- в) ценом коштања и
- г) друштвено потребним радом;

можемо да нагласимо чињеницу како је продуктивност свестрано образованог библиотекара у садашњим околностима сведена на минимум.

Према следећим формулама:

$$P = \frac{Q}{L} = q \qquad P = \frac{L}{Q} = t$$

при чему су:

Q= Произведена количина у јединици времена

L= укупан фонд радних сати ангазоване радне снаге
(број радника x број радних сати)

долазимо до прорачуна према коме би ефикасно искоришћење свестрано образованог библиотекара донело низ бенефита целокупној друштвеној заједници. У првом реду то је већ констатовано скраћивање потребног временског рока у стручно - научном усавршавању различитих кадрова,

друго то би представљало основу паритетније сарадње јавних и приватних универзитета са институцијама културе, али и побољшање услова за научно усавршавање библиотечких радника којима би ослобађање од примарних трошкова школарине било стимуланс да постигну и више доктората из различитих области, а стечене вештине и знања практично би могли да примене у процесу олакшавања научно-истраживачког рада у компетентној сарадњи са низом научно-образовних институција. Треће то би омогућило и непосреднију и квалитетнију контролу научно-наставног процеса како на јавним тако и на приватним универзитетима, јер би свестрано образовани библиотекари компетентно могли да врше аналитички процес обраде и евалуације научно-стручне литературе чиме би у великој мери био олакшан мониторинг квалитета Просветно педагошког завода, Инспектората за високо образовање, Министарства просвете и културе, али и низа научно-образовних институција, а стварање специјализованих база научних радова имало би у овом случају и верификациони карактер тако да би процес напредовања у научним звањима био знатно олакшан, а у највећој могућој мери била би отклоњења свака могућност плагијаторства и сличних негативних појава.

Према следећој формули:

$$P = \frac{\sum QTq}{L}$$

којом се изражава продуктивност ценом коштања видимо да тренутно позиционирање библиотекарства у доменима актуелне политике Министарства ПИК Владе РС осуђује библиотечко пословање на низ губитака, а да се нигде не води рачуна о "профиту" односно друштвеном бенефиту те гране делатности. Тако се у доменима трошкова библиотеке суочавају са чињеницом да су за послодавца (органи власти) профитне организације и предузећа у

погледу наплате рачуна за утрошак ел. енергије, воде, и сл., а непрофитне организације и предузећа у погледу издвајања за трошкове плата, организације културних догађаја, презентације културно-историјског наслеђа и сл., те се оправдано намеће питање да ли је свестрано образовани библиотекар нужна неопходност како би се бар делимично превладало, ако не и у целости изменило постојеће стање. Са аспекта тржишне цене библиотечког рада свака библиотека као непрофитно предузеће требало би да буде у знатном сурплусу, само што код нас такви ставови и одређења представљају далеку будућност, ако не и научну фантастику.

Надаље изразимо ли продуктивност преко друштвено потребног рада при чему је производ физички и објективан израз друштвено потребног рада за његову производњу. Овај друштвено потребан рад мери се временом трајања процеса рада, уз претпоставку да се процес рада одвија уз просечне друштвено потребне услове. Овако исказан друштвено потребан рад је истовремено и одраз утрошка биоенергије просечног друштвеног произвођача. Ако производ означимо са Q , друштвено потребан рад са L_0 , а потребне утрошке биоенергије просечног друштвеног произвођача са $U l_0$ онда се може рећи да је:

$$Q L_0 = U l_0$$

На основу ових констатација може се поставити следећи образац продуктивности:

$$P = \frac{Q}{U l_0} = \frac{Q}{L} \approx \frac{L_0}{L} = 1$$

Пошто у пракси ипак долази до одступања због објективних услова производње и организационих недостатака користи се образац:

$$P = \frac{Lo}{Lo \pm KlLo + 1} = \frac{1}{1 \pm Kl \pm Ll}$$

Kl = позитивно или негативно одступање објективно условљених утрошака радне снаге конкретног произвођача по јединици производа, односно по јединици друштвено потребног рада;

Ll = организационо условљено не корисно трошење радне снаге у производњи по јединици потребног рада. Овај метод изучавања продуктивности се користи у пракси, јер не само што квантитативно изражава принцип продуктивности, већ указује и на факторе који утичу на продуктивност.

На бази ових прорачуна видимо колика је стварна цена и колики је стварни губитак већег степена и обима неискориштења ресурса свестрано образованог библиотекара, а колико би са друге стране било умањено тзв. негативно пословање већим степеном и обимом искориштења продуктивности свестрано образованог библиотекара. Придодамо ли овоме и питање квалификованости и мотивисаности радне снаге долазимо до тога да правилан начин мотивисања радника укључује скуп различитих метода креирања, одржавања и подстицања понашања које резултира остварењем пословних циљева. Менаџер мора да буде спреман да идентификује и схвати различитост потреба и циљева запослених у његовом предзећу, те да помогне запосленима да у компанији задовоље своје жеље и потребе. Мотивација запослених зависи од врсте накнаде која им се даје. Накнаде треба да буду усмерене на повећање продуктивности, а

негативне накнаде (казне) на непродуктивне активности запослених. Имамо више врста накнада а то су:

1. Плата према перформансама - по комаду, од продаје, према вештинама, за креативност, разни бонуси, итд.;
2. Ефикасне зараде - када је надзор скуп и сложен;
3. Зараде по годинама стажа - продуктивност се повећава са годинама стажа;
4. Неочекиване накнаде - курсеви, чланство, здравствено;
5. Интерно тржиште рада - радници запослени на дужи рок за награду добију унапређење.

Закључак

На основу свега наведеног можемо да констатујемо како је у овом тренутку изражена потпуна незаинтересованост и небрига послодавца (Влада и локална заједница) према унапређењу библиотечког пословања, јер се оно искључиво заснива на демотивацији запослених, умањењу продуктивности, смањењу опсега могућих активности које би се остваривале у већем и бољем контакту са осталим институцијама система, а што би, како смо видели, довело до реалног увећања библиотечког производа тј. нематеријалне друштвене користи остварене у највећем могућем степену унапређења научно - образовно - технолошке позиције друштва у целини. Реалне пресумкције развоја обезбедиле би већи степен изражене заинтересованости најширих слојева за додатна усавршавања тако да би и одређене реалне друштвене бенефите веома брзо могли да получат сви они који умеју, желе и могу да препознају стварни значај библиотека као савремених центара, а не само колекција знања и савремених универзално образованих библиотекара као локомотра будућег развоја.

Библиотеке као носиоци крајње специфично вредносног пословања, исказаног у: стварању, чувању, одржавању и дистрибуирању материјално и не материјално вредносног

производа имају улогу и задатак да у складу са новим укупним друштвеним токовима своје пословање одреде и тако да делују у погледу стварања и очувања универзално образованих стручњака, а не само експерата, како би се продуктивност не само унапредила, већ и подигла на такав ниво да се може адекватно одговорити на све изазове будућности.

Abstract: At work refer to position and role of the library and library's core business from the aspects scientific - technological upgrowth and manner maintaining model's of the quality and effective answer's on the issue of the contemporary economical business. In concomitance with that, in those work will be emphasizes problems related to improve the education system, wherein library and librarians an essential factor, provided that current practice little attention has been paid the issue of the creation and operation universal educated librarians. The position of promotion and development library activities very important is question are the universal educated librarian's redundant or urgent need in business, this issue is devoted full attention in this paper. Also, in this paper is elaborated part of the problem related to the improvement of the education system, and expressed the paradigmatal need of the harmonization of labor markets and market knowledge. The analysis of supply and demand in domains expressed library operations in this paper covered by the need to create new contemporary forms of supply in the market knowledge.

Key words: Business economics, libraries, librarians, education system, versatile educated librarian, technological surplus, knowledge market.